

НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА ІСТОРІЇ УКРАЇНИ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ: КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ КОМПОНЕНТ ЗМІСТУ

У сучасних умовах модернізації історичної шкільної освіти важливим напрямком стає реалізація її культурологічного компонента, оскільки культуротворча функція є одним з найважливіших завдань діяльності навчальних закладів. У статті проаналізовано процес формування культурологічного змісту шкільного курсу історії України за допомогою сучасних підходів: полікультурного, аксіологічного, компетентнісного, особистісно-орієнтованого.

Ключові слова: культурологічний зміст, полікультурний підхід, аксіологічний підхід, компетентнісний підхід, особистісно-орієнтований підхід.

Як вважає українська дослідниця Т. Мацейків, найважливішою функцією школи сьогодні є культуротворча функція, що полягає в розвитку особистісного світу дитини шляхом її зростання від індивідуального до духовно-практичного досвіду людства, у вихованні людини культури, здатної до самовизначення і продуктивної творчої діяльності щодо створення культурного середовища¹. Реалізація культурологічного компонента освіти має сприяти тому, щоб усі учасники процесу були громадянами, патріотами своєї країни, поважали національні і загальнолюдські цінності, визнавали Людину вищою цінністю².

На думку багатьох українських фахівців у галузі історичної освіти, сучасний зміст шкільної історичної освіти має носити саме культуроутворюючий характер і бути спрямованим на залучення учня до цінностей світової та національної культури. Більше того, школяра слід розглядати у якості суб'єкта культури, що є не тільки її споживачем, але і носієм, творцем культурних цінностей. У нинішніх умовах необхідне подальше формування саме культурологічного підходу до проблеми розвитку системи шкільної історичної освіти.

Під культурологічною освітою в школі прийнято розуміти освіту учнів засобами культури. Таке тлумачення поняття може здатися вкрай спрощеним, проте у ньому виразно проглядається провідний принцип культурологічної освіти – принцип культуровідповідності. Головною метою культурологічної освіти в загальноосвітній школі Т. Мацейків називає розвиток особистісно-ціннісного ставлення до культури та навколишнього світу, здатності до сприймання, розуміння і творення художніх образів, потреб в художньо-творчій самореалізації і духовному самовдосконаленні³.

«Культурологічна революція», що вибухнула в 70-90-і роки ХХ сторіччя порушила питання про заміну традиційної моделі школи на іншу – таку, що відповідає принципу культуровідповідності. З усією очевидністю виникла необхідність побудови так званої культурної моделі школи⁴.

Сучасна методика навчання історії України в школах вирізняється тим, що у новітніх педагогічних дослідженнях використовують різні підходи щодо розбудови системи шкільної історичної освіти. Серед цих підходів важливе місце посідає культурологічний підхід, який дозволяє розглядати освіту як одну із основних складових культури та цивілізації.

Культурологічний підхід у педагогіці – це бачення освіти крізь призму поняття культури. Іншими словами, це його розуміння як культурного процесу, що здійснюється у культуровідповідному освітньому середовищі, всі компоненти якого наповнені людськими смислами і служать людині, яка вільно виявляє свою індивідуальність, а також здатна до культурного саморозвитку та самовизначення в світі культурних цінностей.

Проблеми культурологічного підходу в освіті присвячені праці І. Балхарової, Є. Бондаревської, М. Бастуна, В. Гури, І. Зязюна, А. Погодіної, Є. Фортунатової, І. Колмогорової, О. Рудницької, В. Сластьоніна, Г. Тарасенко, В. Гури, А. Погодіної, І. Балхарової, Є. Фортунатової, І. Колмогорової та ін. Цими дослідниками розроблено головні концептуальні положення культурологічного підходу, принципи розбудови освітнього процесу в контексті цього підходу в умовах навчання за різними профілями.

Вивчення культури в курсі вітчизняної історії відіграє велике значення у засвоєнні історичних знань, які є підґрунтям формування національної свідомості, сприяють вихованню в учнів відповідальності, патріотичних почуттів.

Культурологічний підхід до навчання історії означає, насамперед, необхідність уміти представити культуру як основний зміст суспільно-історичного процесу; як засіб, який би забезпечив наступність соціально-історичного досвіду, акумулюючи досягнення людини й дозволяючи на цій основі вдосконалюватися людству. Відповідно до полікультурного аспекту, він презентує розгляд історичного процесу як процесу багатоваріантних, непередбачуваних змін, пов'язаних з тим, що люди по-різному реалізують свій творчий потенціал під впливом сукупності обставин.

На думку Ж. Гаврилюк, головною метою культурологічної освіти в загальноосвітній школі є розвиток особистісно-ціннісного ставлення до культури та навколишнього світу, здатності до сприймання, розуміння і творення художніх образів, потреб у художньо-творчій самореалізації і духовному самовдосконаленні⁵.

Принцип культуровідповідності навчання, виховання і освіти у європейській педагогіці свого часу запропонував та обґрунтував Ф. Дістерверг, який вважав, що людину «необхідно формувати до вимог сучасної їй передової культури й науки, зокрема прогресивної культури і науки її вітчизни»⁶. Його думку розвинув український філософ П. Юркевич, вважаючи означений принцип головною вимогою «виховувати дитину відповідно до місця і часу її народження, культури країни, потреб свого народу», оскільки «культура і освіта є другою природою людини, певним духом родини, народу» в умовах формування відкритого суспільства культури»⁷.

Сучасні українські та зарубіжні дослідники визначають цей принцип як органічну єдність громадянського виховання з історією та культурою свого народу, його мовою, народними традиціями та звичаями, що забезпечать духовну єдність, наступність і спадкоємність поколінь. Окрім того, вони спираються на інтер- та полікультурність, яка передбачає інтегрованість української національної культури в контекст загальнодержавних, європейських і світових цінностей у загальнолюдську культуру⁸, відповідність виховання вимогам середовища і часу, а також формування сучасної людини відповідно до вимог передової культури й науки, зокрема передової культури й науки її вітчизни⁹, співвіднесеність освіти з культурою як безліччю соціальних просторів, його включеність у різноманітні поточні культурні процеси¹⁰. Відповідно до вищезазначеного, дитина – всебічно розвинена особистість, гармонійно розвинена особистість мислиться як мета, як запланований результат освіти.

Розробка культурологічного підходу до навчання також знайшла відображення у публікаціях таких сучасних українських науковців, як Т. Андрущенко, Є. Бондаревська, В. Власова, І. Коляда, Т. Ладиченко, О. Мокрогуз, М. Яценко та ін. Конкретним питанням методики культурологічної освіти присвячені, зокрема, напрацювання українських вчених-методистів В. Дерхо, І. Коляди, Н. Загребельної, О. Рапацького, О. Мокрогуза та ін.

Як вказано у дослідженні Ж. Гаврилюк, культурологічний потенціал змісту історичної освіти розкривається через систему навчання на уроках культурологічного змісту. Вплив культурологічних уроків на такий важливий аспект сучасної освіти, як формування національної самосвідомості учнів на уроках історії України, також представлено у роботах П. Горохівського.

На думку Ж. Гаврилюк, уроки культурологічного змісту – це уроки, де вивчаються теми вітчизняної та світової культури в курсі шкільної історії, в основу яких покладено культурно-історичний підхід. УКЗ якнайкраще відповідають пріоритетам сучасної шкільної методики у відкритих суспільствах, керуючись етноцентричним баченням історії через засади поліетнічності, мультикультурності та поліконфесійності¹¹.

Розвиток сучасної освіти зумовлює постійне оновлення основних підходів до формування змісту шкільних історичних курсів. Найбільш доцільними для відбору культурологічного змісту шкільного курсу історії є полікультурний, аксіологічний, компетентнісний, особисто-орієнтований підходи.

Полікультурний, багатоаспектний підхід до відбору культурологічного змісту шкільного курсу історії включає не лише освіту людини, але і мету, завдання та основні напрями формування особи, готової і здатної жити в сучасному для нас суспільстві. Крім того, зростання потреби у розвитку вітчизняної полікультурної освіти співпадає з аналогічними проблемами у світовому освітньому процесі.

Полікультурність ґрунтується на ідеях рівноправності й рівнозначності всіх культур, розвитку і збереження їх відмінностей та інтеграції на засадах толерантності (терпимості), що не передбачає їх асиміляції (злиття).

Проблемами полікультурності активно займається європейська освітня спільнота, зокрема, К. Галлагер, Р. Страдлінг, відомі українські вчені Т. Бакка, Т. Ладиченко, О. Пометун, О. Сич, Н. Яковенко. Ця проблематика знайшла відображення у працях російських дослідників С. Айвазової, І. Васютенкової, О. Джуринського, М. Короткової, В. Макаєва, З. Малькової та ін.

Полікультурний вимір шкільного курсу історії України означає наповнення його змісту історико-культурологічним матеріалом про народи, які жили на території нашої держави, внесок їх самобутньої спадщини у духовну скарбницю України.

Важливою складовою комплексу підходів до змісту історичної освіти в цілому, культурологічної, зокрема, є компетентнісний підхід.

Традиційно фахівці у галузі методики навчання історії називають хронологічну, просторову, інформаційну, аксіологічну, мовленнєву компетентності, формування яких передбачене навчальною програмою з історії. Проте виклики часу настійно вимагають виокремити також культурологічну компетентність. Під культурологічною компетентністю слід розуміти осмисленість культурологічних знань, яка забезпечує можливість прийняття ефективних рішень у екстремальних ситуаціях, з'ясування культурологічних проблем. Як зазначено в науковому дослідженні Ж. Гаврилюк, культурологічна компетентність передбачає наявність енциклопедичних знань про культуру, їх чітку структурованість (взаємопов'язаність ключових елементів, категоризація) і базування на принципі системного (когнітивного) плюралізму¹².

Культурологічна компетентність реалізується у знаннях матеріальної і духовної культури, історичного розвитку української нації, фольклору, традицій, звичаїв і обрядів рідного народу, а також в уміннях використовувати культурознавчі знання педагогом. Під час навчання культурологічних тем на уроках історії України важливо характеризувати феномен української культури, історію її розвитку, місце в системі світової культури, оцінювати досягнення культури на основі знання історичного контексту їх створення, бути здатним до діалогу культур, вміти висловлювати і обґрунтовувати власну позицію до питань, які стосуються ціннісного ставлення до історичного минулого.

Культурологічний підхід до навчання історії передбачає оволодіння також соціокультурною компетентністю, що сприяє розвитку комунікативних здібностей учнів, набуття ними ряду ключових компетентностей, які на універсальному рівні визначають освітні результати, досягнуті «не лише засобами змісту освіти, але й соціальної взаємодії; як у міжособистісному, так і в офіційному культурному контексті» і саме це дає можливість переосмислити особливості викладання історії, визначення цілей та змісту навчання.

У безпосередній взаємодії з іншими підходами до формування культурологічного змісту шкільного курсу історії України реалізується особистісно-орієнтований підхід.

Особистісно-орієнтований підхід – один з найважливіших напрямків розвитку сучасної освіти, основу якого становить су-

купність вихідних теоретичних положень про особистість та практичних методичних засобів, які сприяють її цілісному розумінню, вивченню та гармонійному розвитку¹³.

Особистісно-орієнтованому підходу присвячені роботи І. Бе-ха, В. Сухомлинського, І. Кона, С. Гессена, С. Гончаренка, С. Кульневича, І. Лернера, Г. Тарасенка Б. Федоришина, Е. Гусинського, І. Зимної, В. Серикова, І. Якиманнської, О. Пехоти, Є. Бондаревської, та ін.

Український дослідник М. Бастун наголошує у своїй праці на відмінностях культурологічного та особистісно-орієнтованого підходів. Зокрема, автор відзначає, що маючи єдину мету, вони використовують різні методи діагностики та формування, або, краще сказати, роблять різні акценти на їхньому застосуванні. Якщо в особистісному підході акцент робиться передусім на суто психологічних методах діагностики та психологічного впливу, за культурологічного підходу дослідник, педагог більше працює над створенням культурного середовища, в якому відбувається процес навчання та виховання, діагностикою культурних установок особистості і т. ін.¹⁴.

Як вважає Ж. Гаврилюк, культурологічне особистісне по відношенню до тих, хто навчається, навчання виконує такі функції:

- підтримує індивідуальність і творчу самобутність;
- забезпечує розвиток як людини культури й цілісної особистості. Реалізація цих функцій обумовлює специфіку цінностей педагогічної культури вчителя, яка визначається: не знаннями, а особистісними смислами навчання і життя дитини; не окремими предметними уміннями, а індивідуальними особливостями, самостійною навчальною діяльністю і життєвим досвідом особистості; не педагогічними вимогами, а педагогічною підтримкою і турботою, співробітництвом і діалогом учителя й учнів; не обсягом знань, не кількістю засвоєної інформації, а цілісним розвитком, саморозвитком та особистісним зростанням школярів¹⁵.

Особистісно-орієнтований підхід до культурологічної змістові втілюється також у становленні світоглядної культури дитини. Індивідуально сформована світоглядність надає культурі кожного з учнів ідейної спрямованості, соціальної дієвості, є однією з провідних характеристик розвитку особистості. Через культуру світоглядні установки трансформуються у внутрішній світ людини, наповнюють і збагачують різні пласти її психіки, перетворюються у стрижень життєвих орієнтацій та поведінки, стають безпосереднім мотивом пізнання світу¹⁶.

Проаналізовані у статті основні методологічні підходи до формування культурологічного змісту шкільного курсу історії України дозволяють учням опанувати основними досягненнями культури, зрозуміти закономірності і динаміку розвитку культури як системи культурних феноменів. дозволить викликати інтерес до пізнання захоплюючого світу культури. Оптимальне поєднання цих підходів допоможе вчителю залучити учнів до прекрасного, викликати в них почуття співпереживання, бажання глибше пізнати досягнення людства в культурі, дослідити особливості розвитку культури.

Примітки:

1. Мацейків Т. І. Культурологічний зміст курсу історії України у 7-8-х класах. URL: <http://www.allbest.ru>.
2. Гаврилюк Ж.М. Методика реалізації культурологічного змісту в курсі історії України // Педагогічні науки. 2012. № 3.
3. Мацейків Т. І. Названа праця.
4. Янушевський В. Н. «Школа народной культуры» как форма реализации культурологического образования. URL: http://www.pedagogika-cultura.narod.ru/private/Articles/N_7/Yanushevs.htm.
5. Гаврилюк Ж. М. Методика реалізації культурологічного змісту в курсі історії України у 8-9 класах: дисс. кандидата пед. наук: 13.00.02. Київ, 2012. С. 33.
6. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. С. 183.
7. Юркевич П. Д. З науки про людський дух // Вибране. Київ: Абрис, 1993. С. 115-221.
8. Пометун О., Фрейман Г. Методика навчання історії в школі. Київ: Генеза, 2005. С. 30.
9. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. С. 183.
10. Крылова Н. Б. Введение в круг культурологических проблем образования // Новые ценности образования. М.: Инноватор, 1996. Вып. 4. С. 132.
11. Гаврилюк Ж. М. Методика реалізації культурологічного змісту в курсі історії України у 8-9 класах: дисс. ... кандидата пед. наук. С. 33.
12. Там само. С.41.
13. Пехота О. М., Кіктенко А. З., Любарська О. М. та ін. Освітні технології: навч.-метод. посіб. / за заг. ред. О. М. Пехоти. Київ: А.С.К., 2001. С. 28.
14. Бастун М. М. Культурологічний підхід в освіті та його психолого-педагогічне забезпечення. URL: lib.litta.gov.ua/Bastun_6.
15. Гаврилюк Ж. М. Методика реалізації культурологічного змісту в курсі історії України у 8-9 класах : дисс. кандидата пед. наук. С. 44.
16. Смікал В. О. Формування світоглядної культури майбутнього вчителя засобами мистецтва : автореф. кандидата пед. наук. Київ: ІПППО АПН України, 2002. С. 8.

In modern conditions of modernization of historical school education the realization of its culturological component becomes important, as the cultural function is one of the most important tasks of activity of educational institutions.

The article analyzes the process of forming the culturological content of the school course of history of Ukraine with the help of modern approaches: multicultural, axiological, competence, personality-oriented.

Key words: *culturological content, multicultural approach, axiological approach, competence approach, personality-oriented approach.*

Отримано: 16.09.2020